

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

РУСИН ГАЛИНА АНДРІЇВНА

УДК 37.13:37.013.43«17»+«18»

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1772-1939 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир-2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Сейко Наталія Андріївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри соціальних технологій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Васянович Григорій Петрович,
Львівський національний університет безпеки
життєдіяльності,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
і соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
Коляда Наталія Миколаївна,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
Розлуцька Галина Миколаївна,
Ужгородський національний університет,
професор кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи.

Захист дисертації відбудеться 22 грудня 2021 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 3-й поверх, аудиторія 307.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розіслано 19 листопада 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах становлення незалежної української держави особливого значення набуває реконструкція історичного досвіду нашої країни щодо навчання та виховання всебічно розвиненої, гуманістично орієнтованої, національно самобутньої особистості громадянина-патріота. Ці концептуальні засади освітнього процесу закладені в численних державних документах України (закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про позашкільну освіту» (2000)), та в ратифікованих міжнародних документах про навчання й виховання майбутніх поколінь (Конвенція про права дитини (1991), Конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950), Рекомендації про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру (1974), Декларація принципів толерантності (1995) та ін.). Окрім того, розгортання глобалізаційних процесів в освіті, стандартизація форм і методів освітнього процесу як потужні виклики етнонаціональним системам освіти європейських країн спонукають до систематизації, узагальнення, історико-педагогічного аналізу надбань народної педагогіки в її загальнодержавному та історико-регіональному вимірах. Етнопедагогіка як наука про народну педагогіку має достатній науково-педагогічний дослідницький потенціал; у той же час існує чимало «білих плям» в історії розвитку народно-педагогічних знань, що потребує виваженого, об'єктивного наукового підходу.

Західноукраїнські землі, у цьому контексті, мають свою виражену специфіку: *соціокультурну* (як окремий регіон України, що характеризується своєю полікультурністю, полімовністю, традиційними міжкультурними відносинами різних етносів та народностей); *історичну* (як регіон, що впродовж кількох століть перебував у складі різних імперій – Австро-Угорської, Російської, Речі Посполитої); *етнографічну* (як етнічний простір, де нагромаджено величезний етнокультурний досвід народної педагогіки).

Необхідність вивчення процесу розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях викликана наступним:

- у широкому *соціокультурному* значенні розвиток етнопедагогіки західних українців відбувався у змінних етнодемографічних, соціально-політичних та соціокультурних умовах, у стані аксіологічної різновекторності, викликаній суперечливими громадськими, суспільно-релігійними, національно-політичними рухами в середовищі української

спільноти, що потребує історико-педагогічного аналізу динаміки та трансформацій у народно-педагогічних знань у досліджуваний період;

- у широкому *історико-педагогічному* значенні досвід розвитку української етнопедагогіки вивчався дотепер фрагментарно – у регіональному, етнокультурному чи суто освітньому контекстах;

- у широкому *етнокультурному* значенні вивчення основних моделей функціонування західноукраїнської родини, рідномовного українського шкільництва, громадських та суспільно-релігійних рухів у досліджуваний період визначатиме окреслення певних прогностичних тенденцій у побудові освітнього процесу на засадах накопиченого народно-педагогічного досвіду, в тому числі й у регіональному контексті.

Розвиток української етнопедагогіки в різних її аспектах та темпоральних характеристиках став предметом дослідження багатьох відомих учених: у галузі методології історії педагогіки (О. Адаменко, Л. Ваховський, С. Золотухіна, Н. Коляда, І. Курляк, О. Сухомлинська та ін.), її історіографії (Л. Березівська, С. Бобришов, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, Г. Корнетов, Е. Панасенко, Н. Сейко, І. Стражнікова та ін.); у площині історико-педагогічного регіоналізму (Я. Верменич, В. Гончаревський, Я. Грицак, І. Курас, В. Солдатенко, Ф. Тернер, С. Черепанова та ін.); у сфері етнологічного (Т. Зубко, М. Крепон, І. Мірчук, О. Рафальський, М. Степико та ін.), культурологічного (К. Гріца, Дж. П. Мердок, А. Паладі-Ковач та ін.) та етнографічного (О. Васянович, Д. Ганус, В. Гнатюк, І. Кожоляко, Ф. Колесса, А. Тейлор, Х. Ханч та ін.) аналізу проблеми розвитку української етнопедагогіки в різних регіонах; у галузі історико-педагогічної нарративістики (О. Адаменко, Г. Васянович, Н. Коляда, О. Петренко, О. Сухомлинська та ін.); у площині історико-педагогічного та науково-методичного аналізу історії української народної педагогіки (О. Березюк, О. Вишневський, О. Дубасенюк, Т. Завгородня, М. Левківський, С. Перський, Г. Розлуцька, М. Стельмахович, М. Ступарик, М. Чепіль та ін.); у сфері етнопедагогічної персонології (Ю. Бача, Г. Васянович, О. Вишневський, М. Возняк, В. Гостічка, Н. Дуда, В. Микитюк, В. Перевезій, Ю. Щербяк та ін.).

Водночас недостатньо вивченими є окремі аспекти проблеми історії української етнопедагогіки, у зв'язку з чим *суттєвими прогалинами в арсеналі вітчизняних досліджень* вважаємо:

- фрагментарність історико-педагогічного аналізу проблеми розвитку української етнопедагогіки в різних регіонах;

- традиційне зосередження досліджень багатьох науковців на хронологічних межах кінця ХІХ – початку ХХ століття;
- відсутність загального методологічного й історико-педагогічного бачення проблемно-хронологічної динаміки розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях упродовж ХІХ – першої половини ХХ століття;
- нестачу наративних розвідок з етнопедагогіки аксіологічного, соціокультурного, історико-політологічного змісту, що підкреслювали б міждисциплінарний характер предмету дослідження;
- недостатню вивченість первинних архівних матеріалів, що прямо чи опосередковано стосуються народно-педагогічного досвіду навчання та виховання дітей у традиційній західноукраїнській родині та позародинному середовищі.

Брак системних комплексних досліджень української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у період австрійської, російської та польської окупації, недостатня розробленість міждисциплінарних наукових розробок з означеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях (1772-1939рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано в межах комплексної наукової теми кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка «Становлення та розвиток освіти та виховання в різні історичні періоди» (державний реєстраційний номер 0110U002112). Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 28.11.2014 р.) і узгоджена в такому формулюванні у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 2 від 24.03.2015 р.).

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного історико-педагогічного аналізу тенденцій розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у 1772-1939 рр. та окресленні прогностичних можливостей використання означеного досвіду в сучасній системі освіти.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати теорію й методологію наукового розгляду проблеми розвитку української етнопедагогіки в історії педагогічної думки та періодизацію досліджуваного процесу в зазначений період.

2. З'ясувати основні характеристики, аксіологічний та загальнокультурний складники родинної української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у 1772-1939 рр.

3. Охарактеризувати етнопедагогічні засади основних моделей та змісту українського шкільництва в Західній Україні в період австрійської та польської окупації.

4. Окреслити етнопедагогічні характеристики змісту виховання в народно-педагогічних уявленнях західних українців у досліджуваний період.

5. З'ясувати етнопедагогічну сутність діяльності громадських організацій та суспільно-релігійних рухів на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – в перших десятиліттях ХХ століття.

6. Визначити тенденції використання історичного етнопедагогічного досвіду навчання і виховання в сучасній системі освіти.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1772-1939 рр. *Нижня* межа дослідження визначається входженням західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії, що фактично започатковувало півторастолітній період імперської окупації західноукраїнських земель, *верхня* – початком останньої – радянської окупації Західної України перед II світовою війною (внаслідок підписаного між більшовиками та нацистами т.зв. «пакту Молотова-Ріббентропа»). Ця остання радянська окупація відбувалася в принципово інших соціокультурних та соціально-політичних умовах і може стати предметом окремого історико-педагогічного дослідження з проблеми розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях.

Територіальні межі дослідження окреслюють західноукраїнський регіон сучасної України, що впродовж цього періоду належав до складу Австро-Угорської імперії та Речі Посполитої, а з 1914 до 1918 року – Російської імперії. При цьому Західна Україна визначається як регіон, що об'єднує Буковину, Волинь, Галичину, Поділля, Закарпаття та Західне Полісся, і на підставі історико-географічного критерію відбувалося окреслення цієї території. Саме поняття «Західна Україна» пройшло низку трансформацій; так, після двох розділів Речі Посполитої (1793 та 1795 рр.) внаслідок територіальної експансії Російської імперії та Австрії термін «Західна Україна» закріпився за етнічними українськими землями, що стали входити до складу Австрії (Австро-Угорщини – від 1867 року). Наступний період у тлумаченні поняття «Західна Україна» традиційно відносять до Ризької мирної угоди 1921 року, коли переважна більшість території сучасної Західної України опинилися в складі Речі Посполитої (Західна

Волинь, Галичина, Західне Полісся), утворивши кілька польських воєводств Станіславське, Тернопільське, Волинське, частково Львівське, Холмське та Білостоцьке. З 1939 р., від радянської окупації, фактично почався третій (більшовицький) період захоплення західноукраїнських земель – у складі СРСР (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Волинська та Рівненська області).

Об'єкт дослідження – народно-педагогічні засади навчання і виховання дітей в історії освіти України.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи народної педагогіки, історичні та прогностичні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях (1772-1939 рр.).

Концепція дослідження тенденцій розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях ґрунтується на історичній реконструкції означеного процесу з урахуванням етнодемографічних, соціально-політичних та соціокультурних чинників. Результатом її реалізації є формулювання науково виважених висновків, що ґрунтуються на репрезентативній джерельній базі та забезпечують високий рівень їх надійності.

Концептуальна ідея дослідження полягає в тому, що впродовж тривалого історичного періоду розвиток української етнопедагогіки на західноукраїнських землях відбувався у межах взаємопов'язаних етнопедагогічних концептів – Родини, Мови, Віри і Громади. Концептуальні основи та історико-педагогічні завдання дослідження спонукають не лише до наукових педагогічних, але й історичних рефлексій, залучення до дослідницького процесу методів, притаманних історичній науці, а з іншого боку – екстраполяції загальноновизнаних науково-педагогічних підходів на предметне поле історико-педагогічного дослідження. Виходячи з вибудованої концепції, його провідними засадами визначено: парадигмальні ідеї дослідження, його основні принципи, провідні наукові підходи та методи. Парадигмальні ідеї наукового пошуку (нотаційно-вказівна, конструкційно-превентивна, кумулятивно-базисна, аналітична, кодифікаційна) ґрунтуються на історико-педагогічному регіоналізмі та теорії соціокультурного простору, що забезпечують цілісність і повноту викладених положень. Основними принципами, на яких побудована концепція дослідження, обрано об'єктивність, історизм, єдність історичного й логічного, спадкоємність і наступність.

Проведене дослідження ґрунтується на взаємопов'язаних етнопедагогічних концептах, що визначають народно-педагогічний вплив

на навчання й виховання дітей та молоді – *Родини, Мови, Віри й Громади*. Вибір цих концептів пов'язаний: їх соціально-інституційним характером, системним характером впливу на народно-педагогічний процес, сталістю основних характеристик функціонування означених концептів в етнокультурному середовищі українців західноукраїнського регіону в окреслений період.

Аналіз процесу розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях та відповідні історико-педагогічні реконструкції й інтерпретації побудовані на кількох рівнях методології дослідження: *загальнофілософському* (системний підхід, що визначається системно-елементним, системно-структурним, системно-функціональним, системно-комунікаційним, системно-інтеграційним, системно-історичним аспектами); *загальнонауковому* (соціокультурний підхід, що представляє досліджуваний педагогічний об'єкт в його історичному розвитку як складник загальної культурної динаміки; цивілізаційний підхід, об'єднаний з історико-педагогічною регіоналістикою, історичною хронологією); *конкретно-науковому* (аксіологічний підхід, як такий, що окреслює сукупність цінностей у розвитку того чи іншого педагогічного об'єкта; етнологічний, завдяки якому обґрунтовано етнокультурні й етнодемографічні засади розвитку досліджуваного педагогічного процесу).

На основі розробленої методології дослідження визначено його провідні *методи*: *біогеодетерміністський* (з метою окреслення західноукраїнських земель як етносоціального простору системного типу, що взаємодіє з соціальним середовищем, унаслідок чого створюється особлива локальна/регіональна культура, в тому числі в аспекті навчання, виховання, соціалізації особистості); *проблемно-хронологічний* (реалізується з метою виокремлення складників досліджуваного предметного поля та синхронного розгляду подій у межах кожного визначеного етапу); *ретроспективний* (уможливлює побудову нелінійних історико-педагогічних конструктів від минулого до сучасності); *дифузійністський* (забезпечує аналіз обмінних соціокультурних процесів у локальних історичних середовищах); *структурно-функціональний* (використаний для аналізу структури народної педагогіки українців на західноукраїнських землях у досліджуваній період, для опису основних функцій етнопедагогічного впливу на особистість дитини, для застосування певних семіотичних систем з метою визначення тенденцій розвитку української етнопедагогіки в регіоні в окреслений темою роботи період);

порівняльно-історичний (відображає історичні події в тісному взаємозв'язку з конкретними історичними обставинами досліджуваного періоду).

На різних етапах здійснення історико-педагогічного пошуку було використано також *теоретичні* методи (аналізу, синтезу, систематизації) – у процесі накопичення, класифікації, типологізації історико-педагогічного матеріалу; *історіографічний* – з метою виявлення основних груп наукових джерел, первісних етнографічних та історичних (зокрема, архівних) матеріалів, що склали підґрунтя історичної реконструкції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях упродовж півтора століття; *історико-генетичний* – задля з'ясування історичного коріння та основних чинників розвитку української етнопедагогіки у зазначеному регіоні; *історико-парадигмальний* – у ході реалізації цілей рідномовного навчання, національного виховання та досягнення виховного ідеалу українців на західноукраїнських землях у досліджуваній період; *моделювання* – з метою побудови моделей українського шкільництва в західноукраїнському регіоні впродовж досліджуваного періоду.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що на підставі системного історико-педагогічного аналізу обґрунтовано теоретико-методологічні засади та провідні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях, а саме:

вперше представлено результати системного й комплексного аналізу розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях в умовах імперської окупації в історичній тягlostі й відповідній динаміці; обґрунтовано провідні тенденції розвитку досліджуваного явища з урахуванням концептуального та змістового критеріїв; з'ясовано зміст і сутність провідних етнопедагогічних концептів (Родина, Мова, Віра й Громада) та їх вплив на розвиток народної педагогіки західноукраїнської спільноти в досліджуваній період; з'ясовано етнодемографічні, соціально-політичні й соціокультурні чинники формування етнопедагогічних знань українців на західноукраїнських землях; здійснено періодизацію розвитку цього історико-педагогічного процесу (I етап – 1772-1848 рр., II етап – 1848-1921 рр., III етап – 1921-1939 рр.); схарактеризовано основні постулати та атрибути (внутрішні та зовнішні) родинної народної педагогіки західних українців та складники народного виховного ідеалу в досліджуваній період; визначено етнопедагогічні характеристики основних моделей національного шкільництва в умовах окупації на західноукраїнських землях (точково-фрагментарної, лінійно-фрагментарної, ступенево-фрагментарної); окреслено етнопедагогічний зміст наукових етнографічних

розвідок, педагогічної та методичної літератури зазначеного періоду; представлено етнопедагогічний складник діяльності дитячих та молодіжних організацій Західної України з другої половини XIX століття; обґрунтовано перспективи використання народно-педагогічного досвіду західних українців у сучасній системі освіти;

удосконалено провідні історико-педагогічні характеристики національного шкільництва, аксіологічні засади народної родинної педагогіки, народної дидактики, народної деонтології;

подальшого розвитку набуло вітчизняне історико-педагогічне знання про народну родинну педагогіку, народну деонтологію, народну дидактику як основу використання етнопедагогічних знань і досвіду західних українців у сучасній системі освіти.

Практичне значення дисертації визначається можливістю застосування її змісту та відповідних історико-педагогічних інтерпретацій у процесі викладання курсів етнопедагогіки, історії педагогіки, порівняльної педагогіки, історико-педагогічного джерелознавства тощо (для студентів другого та третього рівнів освіти). Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі планування й організації історико-педагогічних досліджень в Україні, у підготовці науково-методичної та навчальної літератури із зазначених вище навчальних дисциплін, при складанні бібліографічних та біобібліографічних покажчиків тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, круглих столах та педагогічних читаннях різного рівня, зокрема,

міжнародних: «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 2021, заочна), «Сучасні проблеми обдарованості особистості» (Умань, 2021, заочна), «Соціокультурологічні та психолого-педагогічні аспекти становлення особистості в сучасному суспільстві: тенденції та перспективи» (Івано-Франківськ, 2021, заочна), «Науково-дослідницька діяльність студентів як чинник становлення конкурентоздатного фахівця XXI століття» (Івано-Франківськ, 2021, заочна), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2020, очна), «Актуальні проблеми психології розвитку особистості» (Київ, 2020, заочна); «Теоретико-прикладні аспекти сучасної педагогічної науки і освіти: європейський вектор» (Івано-Франківськ, 2019, очна); «Забезпечення цілісного розвитку дитини» (Холм, Республіка Польща, 2018, заочна); «Професійна підготовка педагогічних кадрів за умов реформування системи

освіти в Україні та Польщі» (Холм, Республіка Польща, 2017, очна), «Актуальні проблеми початкової школи» (Івано-Франківськ, 2016, очна), «Реформи початкової освіти в сучасному суспільстві Польщі та Україні» (Холм, Республіка Польща, 2016, очна);

всеукраїнських: «Професійний розвиток педагога у високосмисловому полі сучасної освіти» (Рівне, 2021, заочна), «Психолого-педагогічні аспекти творчості Василя Стефаника (до 150-річчя від дня народження)» (Івано-Франківськ, 2021, очна), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2021, заочна), «Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі» (Мукачеве, 2020, очна), «Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки» (Івано-Франківськ, 2021, заочна), «Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у контексті становлення нової української школи» (Бурштин, 2019, заочна), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2019, заочна);

всеукраїнських науково-методичних семінарах та читаннях: «Модернізація мовно-літературної освіти у початковій школі: надбання, пошуки та перспективи розвитку» (Луцьк, 2019, заочна), «Педагогічна освіта в Україні: тенденції та сучасні виклики» (Івано-Франківськ, 2020, заочна), «Українська писанка в сучасному освітньому просторі» (Івано-Франківськ, 2020, заочна), «Нова українська школа: теорія та практика» (Луцьк, 2021, заочна).

Особистий внесок автора у працях, виконаних у співавторстві, полягає: у статті «Social support for the family that brings up the disabled child is the tool of social policy of Ukraine», виконаній у співавторстві з Stynska, V., Prokoryv, L., Prymachok, L., Potapchuk, T., & Karpenko, H. – в обґрунтуванні класифікації функцій української сім'ї в сучасному суспільстві; у статті «Modeling the process of ordering the main obstacles to the professional competence of future teachers», виконаній у співавторстві з Kryshatanovych, S., Tiurina, T., Piechka, L., Prokopenko, A., у представленні результатів аналізу психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів; у статті «Провідні ідеї Концепції національного виховання в умовах сучасної школи», виконаній у співавторстві з Мельник Л., у формулюванні провідних концептуальних ідей стосовно реалізації завдань національного виховання в початковій школі; у статті «Виховне значення усної народної творчості в родинних традиціях учнів»,

виконаній у співавторстві з Феленчак В., в аналізі та синтезі впливу усної народної творчості на виховання особистості; у статті «Психолого-педагогічні особливості формування пізнавальних інтересів та здібностей молодших школярів», виконаній у співавторстві з Несторук О., у характеристиці психолого-педагогічних особливостей формування пізнавальних інтересів учнів сучасної української школи; у навчально-методичному посібнику «Основи науково-педагогічних досліджень» виконаному в співавторстві з Оліяр М.П., Червінська І.Б., у систематизації теоретичного матеріалу щодо науково-дослідної та самостійної роботи студентів у ЗВО; у навчально-методичному посібнику «Соціум української сім'ї та школи», виконаному в співавторстві з Постовим В., у висвітленні теоретичного підходу до проблеми сім'ї та сімейного виховання з глибоким соціологічним аналізом стану сучасної родини та виховання в ній; у монографії «*Vocational training some problems and contexts*» (англомовна) у співавторстві з J. Yanyshyn, O. Kogut, M. Shtohryn, автором визначено основні компетентності та розкрито їх значення у підготовці молодших спеціалістів до професійної діяльності у ЗВО.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 45 публікаціях автора, серед яких: 3 монографії, 2 статті у наукових періодичних виданнях, що індексуються в наукометричній базі Web of Science, 17 статей у наукових періодичних виданнях України, включених до групи Б, 2 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 2 навчально-методичних посібники, 5 розділів у вітчизняних та зарубіжних колективних наукових монографіях, 6 публікацій у матеріалах наукових конференцій, 4 публікації у збірниках наукових праць.

Кандидатську дисертацію на тему «Виховання учнів початкової школи на традиціях лемківської сім'ї» (спеціальність 13.00.07) захищено 12 грудня 2006 року в Інституті проблем виховання АПН України, її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 524 сторінки, з них 413 сторінок – основного тексту. У списку використаних джерел подано 612 найменувань (з них 34 архівних джерела та 27 – іноземними мовами) на 59 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 12 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, його актуальність, доцільність і ступінь розробленості; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, аргументовано концепцію, методологічні та теоретичні засади; розкрито наукову новизну, практичне значення; подано відомості про апробацію та впровадження результатів наукового пошуку; окреслено структуру роботи.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади розвитку української етнопедагогіки в історії педагогічної думки»** – обґрунтовано провідні теоретико-методологічні підходи до аналізу української етнопедагогіки у змістовому та історичному контекстах; визначено етнодемографічні, соціально-політичні та соціокультурні чинники формування української етнопедагогіки на західноукраїнських землях; подано історіографічний аналіз проблеми дослідження та здійснено періодизацію розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – у перших десятиліттях ХХ століття.

Представлено основні засади методологічного аналізу проблеми дослідження – обґрунтування провідних тенденцій розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях в окреслений період. На основі визначення концептуальних складників методології дослідження (парадигмальні ідеї, основні принципи, наукові підходи та методи) окреслено три її рівні: *загальнофілософський* (системний підхід), *загальнонауковий* (соціокультурний та цивілізаційний підходи до проблеми дослідження), *конкретнонауковий* (аксіологічний та етнокультурний підходи).

Проаналізовано *системні аспекти* розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях (системно-елементний, системно-структурний, системно-функціональний, системно-комунікаційний, системно-інтеграційний, системно-історичний). Відзначено постмодерний характер застосування *цивілізаційного* підходу до проблеми дослідження та необхідність долучення історико-педагогічної регіоналістики до вивчення української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у досліджуваний період. Підкреслено значущість базових функцій культури (програми діяльності, наступності, накопичення), що визначають етнопедагогічний зміст процесу навчання і виховання в історично окреслений період; схарактеризовано кілька основних культурних універсалій, що впливають на формулювання науково

значущих висновків дослідження – працю, мову, інтеракцію та систему значень.

Етнологічний підхід до проблеми розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – у першій половині XX століття використано з метою окреслення етнічних та етнокультурних атрибутів народної педагогіки українців у складних соціально-політичних та соціокультурних умовах іноземної окупації. Підкреслено ціннісний характер усіх педагогічних процесів, що визначали тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у період 1772-1939 рр., у зв'язку з чим реалізовано аксіологічний підхід до проблеми дослідження.

Обґрунтовано провідні *чинники*, що детермінували розвиток української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – у першій половині XX століття, та з'ясовано їх зміст. На підставі аналізу численних наукових джерел до таких чинників віднесено: *соціально-політичні* (оскільки соціально-політичні процеси, що спостерігалися в цей час на території західноукраїнських земель у складі панівних імперій, віддзеркалили специфіку організації соціального інституту освіти й виховання дітей і молоді); *соціокультурні* (зважаючи на те, що українська етнонаціональна більшість функціонувала впродовж всього досліджуваного періоду як територіальна й соціальна частка інокультурних та іномовних соціумів – австрійського, польського, російського); *етнодемографічні* (відображають статистику українського населення західноукраїнських земель у досліджуваній період, що дало змогу представити абсолютно та відносно чисельні, соціально-статусні та стратифікаційні тенденції української спільноти Західної України).

До основних *індикаторів*, що визначають сутність етнодемографічного чинника, віднесено: чисельність та відносну частку українського населення на західноукраїнських землях у досліджуваній період; його динаміку в загальних демографічних процесах у 1772-1939 рр.; особливості соціальної стратифікації та соціально-статусних позицій українців у Західній Україні цього періоду. До провідних індикаторів *соціально-політичного* чинника віднесено: територіальну приналежність західноукраїнських земель до Австрійської, Російської імперій чи Речі Посполитої; характер соціально-політичної діяльності громадсько-політичних рухів та партій українців на західноукраїнських землях, які ставили перед собою просвітницькі та духовно-ціннісні цілі; декларування певних свобод та прав українського населення Західної України в складі

імперій, репресії й утиски в сфері освіти та культури та, як результат, розгортання політичного протистояння української спільноти та пануючої імперської влади на цій території. Індикаторами прояву *соціокультурного* чинника визначено: рівень загальної освіченості українців на західноукраїнських землях у 1772-1939 рр.; наявність та особливості діяльності громадських культурно-освітніх товариств українців у досліджуваній період; активність греко-католицької церкви як репрезентанта християнсько-релігійних основ української етнопедагогіки; діяльність видатних представників українства (духовенства, педагогічної спільноти, громадських організацій та рухів) тощо.

Представлено історіографію та визначено провідні групи джерел з проблеми розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – в середині XX століття. Сформульовано висновок, що етнопедагогічний складник історіографії педагогічної науки нині не виділяється в окремий повноправний компонент історії педагогіки. Обґрунтовано зв'язок історіографії дослідження з історіографією історії педагогіки та пропосографією. Сформульовано визначення *історіографії української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у 1772-1939 рр.* як галузі історико-педагогічного знання, що визначає сукупність наукових джерел досліджуваного та більш пізніх періодів і об'єднаних спільним соціо- та етнокультурним простором, типовими інтелектуальними рефлексіями й концептуальними підходами.

Відзначено основні проблеми аналізу джерельної бази дослідження: історичну віддаленість його нижньої хронологічної межі (1772 р.), що зменшує кількість історичних джерел та спонукає покладатися лише на інтерпретаційну (вторинну) наукову літературу з цієї проблеми; досить значний хронологічний період; неформальний характер об'єкта дослідження (етнопедагогіка як галузь педагогічної науки досить мало представлена в первинних документах з огляду на її приватний, неформальний характер); приналежність первинних і вторинних джерел з проблеми дослідження до різних суспільних і етнокультурних утворень в умовах української бездержавності; відсутність єдиного критерію для класифікації історичних джерел.

Обґрунтовано й представлено *чотири групи історичних джерел*, використаних у процесі дослідження, а саме: 1) нормативно-правові акти та інші документи нормативного характеру (як загальнодержавного, так і регіонального рівня), пов'язані з функціонуванням основних соціальних інститутів (родини, церкви, традицій, системи шкільництва), що тією чи

іншою мірою впливали на розвиток української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у 1772-1939 рр.; 2) первинні джерела, передовсім, архівні й етнографічні документи, фольклорні матеріали, що характеризують основні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях в окреслений період; 3) наративні джерела, а саме численні інтерпретаційні праці з проблеми розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях; 4) праці з методології й теорії досліджуваної проблеми, що забезпечують побудову концепції дослідження.

Здійснено періодизацію розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – в перших десятиліттях ХХ століття за соціально-політичним критерієм та сукупністю індикаторів, що відображають провідні концепти розвитку української етнопедагогіки (частки українців у загальній чисельності населення західноукраїнського регіону; статусної позиції української спільноти серед представників інших народів та етнічних груп; кількості та рівня освітніх інституцій українців; місця й ролі греко-католицької та православної конфесій у розвитку народної педагогіки; наявності та змісту діяльності українських громадських організацій, рухів та спілок, що займали відповідну національно-просвітницьку позицію). Обґрунтовано провідні етапи розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях досліджуваного періоду: I – з 1772 по 1848 рр. – позначений у нижній межі входженням західноукраїнських земель до австро-угорської монархії, у верхній – «весною народів» в Європі та скасуванням кріпацтва на законодавчому рівні; II – 1848-1921 рр. (верхня межа – завершення 1-ї світової війни); III – 1921-1939 рр. (перебування західноукраїнських земель під владою Речі Посполитої, верхня межа якого співпадає із загальною верхньою хронологічною межею розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях).

Представлена періодизація покладена в основу створення моделей українського шкільництва на західноукраїнських землях як основи реалізації всіх провідних етнопедагогічних концептів – Родини, Мови, Віри та Громади.

У другому розділі – **«Родинна етнопедагогіка українців на західноукраїнських землях у досліджуваній період»** – обґрунтовано провідні етнопедагогічні характеристики української родини досліджуваного періоду; схарактеризовано народно-педагогічні засади українського виховного ідеалу; визначено аксіологічну та

загальнокультурну складові української народної родинної педагогіки в Західній Україні в окреслений період.

Представлено українську родину Західної України досліджуваного періоду як народно-педагогічну інституцію. З цією метою розглянуто основні *функції* української сім'ї – біопсихічну, екологічну, соціальну та соціально-психологічну (зокрема, комунікативну). Сформульовано висновок, що в західноукраїнській традиційній родині процес догляду та виховання дітей реалізувався з урахуванням українського етнонаціонального складника та формування українського виховного ідеалу. Зазначено, що традиційна західноукраїнська сім'я досліджуваного періоду – це мала соціальна група, переважно дво- або ж кількапоколіннява, основними завданнями якої в педагогічному контексті були репродукція етнонаціональної спільноти, навчання та виховання дітей, ретрансляція культурних цінностей, рекреація, соціалізація.

Представлено класифікацію функцій сім'ї в їх історичному відображенні та етнопедагогічному контексті. Доведено, що етнопедагогічне значення *біопсихічної* функції сім'ї характеризує народження дітей та укладення шлюбу, усвідомлення нашими предками значення життя людини в родині та поза нею, окреслення значущості виховання дітей обома батьками, авторитет батька й матері. Відзначено етнопедагогічну сутність створення сім'ї, аксіології родини, її мовного середовища, зв'язку з позасімейними громадськими структурами (місцевою громадою, товариствами й рухами, українською школою, церквою). Доведено, що трансляція культури соціально-виховного інституту сім'ї є важливим результатом її етнопедагогічного впливу на формування етнічного, ментальнісного й культурного простору українства в його регіональному й загальносуспільному вимірах. На основі етнографічних матеріалів обґрунтовано значення й цінність шлюбу та створення родини, народження дітей, виховання хлопчиків і дівчаток, забезпечення їхнього дорослішання в мовному, релігійному, етнокультурному середовищі спільноти західних українців, що забезпечувала трансляцію відповідних традицій і норм.

У межах *екологічної* функції окреслено роль трудового виховання дітей у західноукраїнській родині, організації побуту (дівчатками і хлопчиками з відповідним змістовим навантаженням), формування у дітей відповідних навичок. Основними показниками цієї функції визначено природний характер виховного процесу, забезпечення своєї екології

особистості кожного члена сім'ї, відповідальність батьків за життя дітей, дотримання авторитету батька і матері тощо.

Доведено, що зміст *соціальної* функції сім'ї визначався: вихованням дітей на загальнолюдських і національних цінностях; формуванням свідомості свого роду, приналежності до певної соціальної страти та української громади загалом; розвитком навичок мирного співіснування в межах відповідної соціальної групи (переважно селян) та загалом західноукраїнського соціуму в досліджуваний період. Доведено про особливе значення християнського виховання дітей в західноукраїнській родині; на підставі широкого кола етнографічних матеріалів відзначено місце й роль подружньої вірності, моральності в сімейних стосунках. Схарактеризовано кілька основних рівнів соціалізації дитини в родині (засвоєння соціальних норм і цінностей, соціальних комунікацій у родині та поза її межами, відтворення набутого соціального досвіду).

Соціально-психологічна функція родини розкрита в дослідженні крізь призму загальнокультурних (в тому числі й комунікативних) процесів, реалізації християнських засад виховання, розумового виховання дітей засобами етнопедагогіки, забезпечення етнокультурних традицій української сім'ї на основі збереження мови, віри, правил і законів співжиття в громаді. Сформульовано висновок про значну роль народного фольклору та дитячого словника в процесі становлення комунікацій дитини в традиційній українській сім'ї під впливом етнонаціонального менталітету українського народу, який тисячоліттями формувався як осілий, землеробський зі своїм оригінальним духовним підґрунтям.

На підставі аналізу науково-педагогічних, історичних та етнографічних джерел, архівних матеріалів проаналізовано основні характеристики *українського виховного ідеалу* в аспекті формування його народно-педагогічних засад. Представлено бачення проблеми виховного ідеалу (як однієї з найскладніших в історії педагогічної думки) з позицій відомих учених-педагогів та просвітників – К. Ушинського, Г. Ващенка, А. Шептицького та ін. Окреслення виховного ідеалу українця як служіння Богові й Батьківщині (за Г. Ващенком) визначено як найбільш відповідне народно-педагогічним основам виховання в західноукраїнській родині й громаді досліджуваного періоду, на що впливали як соціально-політичні (постійне перебування в стані окупації), так і соціокультурні (прагнення поєднати в межах виховного ідеалу суто народні й християнські виховні концепти) чинники.

Обґрунтовано провідні етнопедагогічні показники формування виховного ідеалу в народно-педагогічному контексті: соціальне замовлення на певний результат виховання, відданість національним ідеалам; сформованість національного характеру; інтеріоризація провідних етнопедагогічних концептів. Визначено основні компоненти українського виховного ідеалу, притаманні західноукраїнській спільноті досліджуваного періоду: родинно-аксіологічний, мовний, християнсько-етичний, поведінковий. Окреслено місце й роль основних характеристик виховного ідеалу в народному фольклорі західних українців – казках, приказках, прислів'ях, оповідках, співанках тощо. З'ясовано значення сукупності демонологічних об'єктів західноукраїнських народних казок в тлумаченні виховного ідеалу щодо розуміння морально-обмежувальних характеристик цих об'єктів, своєрідних моральних табу виховного змісту, формування у дитини переконання цілісності реального й міфічного, неперервності свого роду й родини тощо.

Розглянуто аксіологічну та загальнокультурну складову української родинної педагогіки. У межах аналізу традиційних цінностей західноукраїнської родини, що мають етнопедагогічний зміст, запропоновано їх поділ на дві групи – *внутрішні родинні народно-педагогічні цінності* (сім'я та дитина) та *зовнішні родинні цінності/атрибути* (хліб, дім, вогонь, природа, час). Підкреслено роль і значення народної фамілогії як науки про сім'ю, її створення, відносини між членами, міжпоколіннєві комунікації, взаємну соціальну відповідальність членів родини тощо. Схарактеризовано етнопедагогічний зміст народних традицій і обрядів, що супроводжували створення нової родини. Обґрунтовано основні *соціокультурні характеристики західноукраїнської сім'ї* досліджуваного періоду: патріархальність, високий рівень релігійності; системний соціальний контроль за створенням, функціонуванням та розвитком сімейного укладу; полікультурність і полімовність відносин в соціокультурному середовищі регіону й, водночас, місцевий локальний патріотизм родини, а також особливий регіональний тип родинних стосунків у західноукраїнській спільноті). Доведено, що непересічна цінність сім'ї втілювалася в численних зразках західноукраїнського *народного фольклору*; подано приклади колядок, приповідок, співанок тощо, що відображали значущість створення й функціонування родини як виховного інституту. Проаналізовано роль народного дитинознавства як наукової основи другого складника аксіологічної сутності сім'ї – дитини. Ціннісні атрибути західноукраїнської

родини окреслені в дослідженні як «впізнавані ідеї», «кріплення», на яких будуються «поля свідомості» (за Л. Ходанич). Описано зміст народно-педагогічної родинної атрибутики: *хліба* (як цінності й символу добробуту української сім'ї, основи традиційної матеріальної культури Західної України); *дому* (як місця й середовища функціонування української сім'ї, що надавало захист, безпеку й відчуття причетності в розумінні середовища дорослішання, дозрівання, а згодом і постійного перебування людини разом зі своєю родиною); *вогню* (що став невід'ємним атрибутом численних ритуалів, обрядів, звичаїв Західної України, що несли виховне навантаження); *природи* (як цінності створеного Богом світу, в якому людина є повноправним суб'єктом, але не власником); *часу* (як аксіологічної міри процесу й результату виховання). До цього атрибуту відносилися також і вікові особливості та обмеження у виховному ідеалі українців, в тому числі, в межах певних днів тижня, пір року тощо.

У третьому розділі – «**Етнопедагогічні засади українського шкільництва в Західній Україні у досліджуваній період**» – обґрунтовано етнопедагогічні характеристики моделей та змісту шкільної освіти українців на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX століття; проаналізовано зміст виховання та його етнопедагогічні характеристики в народно-педагогічних уявленнях західних українців; окреслено провідні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у підросійський, підпольський та підавстрійський період; з'ясовано етнопедагогічний зміст наукових етнографічних розвідок, педагогічної та методичної літератури досліджуваного періоду.

З урахуванням основних етнопедагогічних індикаторів розвитку шкільництва та його змісту (демографічний, соціально-економічний, етнокультурний, соціально-психологічний) у дослідженні представлено три моделі українського шкільництва в Західній Україні в першій половині XX століття: *точково-фрагментарну* (визначається фрагментарним характером створення, функціонування й розвитку українських навчальних закладів); *лінійно-фрагментарну* (характеризується наявністю одного з освітніх ступенів (передовсім, мережі початкових навчальних закладів) у більш чи менш повному представленні по всій території краю й, водночас, функціонуванням окремих навчальних закладів та установ (зокрема, гімназій), що належать до інших освітніх ступенів); *ступенево-фрагментарну* (позначена існуванням мережі закладів та установ усіх наявних у тогочасному суспільстві рівнів освіти, з одного боку, та

фрагментарним характером функціонування української мови в межах кожного з освітніх ступенів, що було детерміновано соціально-політичними, економічними й соціокультурними умовами). Доведено, що саме *фрагментарність* як основна характеристика народно-педагогічного сегмента у зазначених моделях є важливим показником, оскільки за весь час свого функціонування в умовах різного типу окупації українське шкільництво не могло набути ознак завершеності, хоча й прагнуло до цього стану, запроваджуючи не лише парафіяльні шкільки й народні школи, але й вищі навчальні заклади.

Обґрунтовано зміст та основні етнопедагогічні характеристики процесу виховання дітей у західноукраїнській спільноті кінця XVIII – перших десятиліть ХХ століття – трудового, розумового, естетичного, морального, фізичного. Відзначено, що *трудове* виховання дітей у народній педагогіці західних українців тісно пов'язане з імперативом праці як основи людського функціонування в складних кліматично-географічних умовах. Обґрунтовано висновок про виховне значення праці в її народно-педагогічному розумінні: праця як основа трудового виховання; взаємодія дитини з реальними природними об'єктами в процесі трудового виховання; розвиток самостійних способів діяльності дитини в процесі праці; побудова доцільних комунікативних відносин у трудовій діяльності сім'ї та в позасімейному середовищі). Основними формами й методами трудового виховання в західноукраїнській спільноті досліджуваного періоду визнано: спільну працю дітей та дорослих; метод власного прикладу (включно з показом і поясненням), методи стимулювання трудової діяльності (передовсім, схвалення й осуд). Представлено зразки народного (в тому числі й дитячого) фольклору, що відображає зміст трудового виховання дітей у західноукраїнській спільноті в досліджуваний період. З'ясовано значення наукової й педагогічної діяльності О. Духновича й М. Шашкевича в обґрунтуванні змісту трудового виховання дітей.

Простежено взаємозв'язок *розумового* виховання й народної дидактики; визначено роль народних вірувань щодо розумового розвитку дитини – від народження до дорослішання. Сформульовано висновок про значення народних казок (насамперед, дидактичних), що сприяли розвитку мислення й пізнавальних здібностей дитини, народних приповідок, загадок, лічилок; подано численні зразки й приклади дитячого фольклору, що супроводжували розумове виховання дітей та молоді в Західній Україні. Доведено, що реалізовані впродовж цього періоду форми й методи розумового виховання забезпечували вирішення його основних завдань

(формування основ знань про навколишній світ та світогляду дитини, розвиток основних видів мислення – від репродуктивного до творчого, розвиток культури розумової діяльності тощо). Завдання та зміст розумового виховання в народній педагогіці західних українців співвіднесено з провідними етнопедагогічними концептами (Родиною, Мовою, Вірою, Громадою).

Обґрунтовано основні *морально-імперативні характеристики* західноукраїнської педагогіки досліджуваного та більш пізніх періодів – ірраціональність народної моралі, протиставлення позитивного й негативного в моральних оцінках, прикладне спрямування народної моралі, тісний зв'язок з провідними етнопедагогічними концептами. Доведено, що в етнопедагогіці цього періоду чітко простежуються основні моральні імперативи: вірності, любові, добра, честі, які можна вважати основою моральної аксіології. Відзначено, що народне моральне виховання дітей супроводжувалося цілою системою стимулювання (заохочень і покарань, які відповідали як віку, так і вчинку дитини). Доведено, що в стимулюванні часто виявлялися обмеження й табу, яких мали дотримуватися батьки. З'ясовано основні цілі морального виховання в народній педагогіці західних українців: ознайомлення з правилами й нормами моральної поведінки, формування моральних почуттів, переконань, розвиток умінь і навичок моральної поведінки.

Обґрунтовано думку, що основою *естетичного* виховання дітей у середовищі західноукраїнської спільноти був розвиток відчуття краси. Схарактеризовано естетичний зміст та спрямованість різновидів народного фольклору (колискових пісень, забавлянок, закличок, потішок, лічилок, примовок, казок). Окреслено естетичне значення фольклору у вихованні дітей, а також дитячих ігор та іграшок. Сформульовано висновок про основні цілі естетичного виховання в його народно-педагогічному контексті: формування у дитини комплексу естетичних знань та усвідомлення значущості культури минулих поколінь; розвиток естетичного ідеалу на народно-педагогічних засадах; виховання естетичних смаків за допомогою наявного народно-педагогічного ресурсу; участь дитини у безпосередній естетичній діяльності.

Відзначено складові народного *фізичного* виховання (світоглядна основа, комплекс народних знань і уявлень про фізичне здоров'я, сукупність народних методів, форм і засобів). Обґрунтовано роль і значення народних вірувань і знань: про здоров'я дитини та способи його збереження й підтримки; про лікування захворювань у дітей та їх профілактику; про

формування основ особистої гігієни. Сформульовано висновок про те, що підвалини здоров'я й здорового способу життя становили важливу складову всього виховного процесу в традиційній західноукраїнській сім'ї кінця XVIII – першої половини XX століття. Зазначено, що народно-педагогічні уявлення про можливості й зміст фізичного виховання були спрямовані на загартовування організму та попередження захворювань, формування навичок рухової активності, привчання дитини до традиційних способів здорового життя.

Представлено етнопедагогічний зміст *наукових етнографічних розвідок, педагогічної та методичної літератури* досліджуваного періоду (переважно другої половини XIX – перших десятиліть XX століття) як необхідного інформаційного ресурсу для аналізу, розвитку й наукового обґрунтування народної педагогіки західних українців. У зв'язку з цим відзначено видавничу діяльність громадських організацій і спілок досліджуваного періоду (передовсім, «Просвіти», «Рідної школи», молодіжних організацій та рухів) та вагомість етнографічних досліджень членів наукових товариств (зокрема, Наукового товариства імені Шевченка у Львові).

Окреслено роль перших навчальних видань українською мовою в Західній Україні («Общіе і естественные поученія христіанского богочестія. Часть первая», «Катехізм великий», «Букварь языка словенского чтенія» та ін.) як передвісників української навчальної та методичної літератури кінця XIX – початку XX століття. Сформульовано висновок про високий рівень затребуваності україномовної навчальної та методичної літератури в західноукраїнському регіоні та проблемний характер їх видання в умовах австрійської, а згодом польської окупації. Окремо відзначено роль і значення праць М. Шашкевича та О. Духновича як унікальних видань, що мають глибокий етнопедагогічний зміст. Сформульовано висновок про те, що в працях О. Духновича (передовсім, «Народній педагогії») вміщено численні народно-педагогічні настанови про навчання й виховання дітей в українській родині, школі, середовищі.

Обґрунтовано думку про внесок *громадських товариств* досліджуваного періоду (зокрема, «Просвіти» та «Рідної школи») в розробку та видання навчальної та методичної літератури для українського шкільництва. Особливий наголос зроблено на виданні цими спілками ілюстрованих українських книжок, збірок дитячих сценаріїв для дітей молодшого шкільного й дошкільного віку, побудованих на етнографічному матеріалі. Сформульовано висновок, що кількісні та якісні показники

видавничої діяльності обох товариств були регіонально детермінованими, залежали від активності української громади та наявності соціального запиту на український зміст освіти й педагогічної діяльності. Доведено, що видання навчальної й навчально-методичної літератури для українських шкіл та інших освітніх осередків Західної України здійснювалося на стихійному, організованому та персоналізованому рівнях.

Сформульовано висновок про непересічну цінність етнографічних розвідок окресленого періоду для визначення й опрацювання етнопедагогічного компонента цих матеріалів, їх зв'язок із провідними етнопедагогічними концептами дослідження.

У четвертому розділі – **«Етнопедагогічний характер діяльності громадських організацій та суспільно-релігійних рухів на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX століття»** – проаналізовано етнопедагогічну складову змісту й форм діяльності молодіжних громадських об'єднань, учнівських класних громад, батьківських комітетів; з'ясовано особливості християнської аксіології та атрибутики в народній педагогіці українців на західноукраїнських землях; визначено основні характеристики змісту діяльності дитячих та молодіжних організацій у контексті етнопедагогіки.

Обґрунтовано етнопедагогічну складову громадських рухів та об'єднань Західної України, переважно, у другій половині XIX – перших десятиліттях XX століття. Відзначено, що вагомість *громадського складника* серед провідних етнопедагогічних концептів визначається колективним характером суспільного життя західноукраїнської спільноти. З'ясовано роль і значення громадських організацій та рухів у регіоні як інституційної форми етнопедагогічного концепта Громади. Обґрунтовано думку про важливість практичного досвіду народно-педагогічної діяльності західних українців у досліджуваній період. Подано класифікацію громадських об'єднань і рухів регіону: суспільно-політичні рухи й організації, соціокультурні й просвітницькі рухи, товариства та спілки; освітні громадські рухи й спілки; науково-просвітницькі й наукові товариства, спілки та рухи.

Проаналізовано етнопедагогічну складову діяльності товариств «Просвіта» та «Рідна школа» в динаміці їх становлення та розвитку в XIX – перших десятиліттях XX століття на рівні визначених просвітницьких, культурницьких, освітніх завдань. На підставі аналізу матеріалів звітів, зібрань, з'їздів громадських товариств доведено, що вони виконували функцію координації національно організованого педагогічного руху.

Відзначено провідну етнопедагогічну місію громадських товариств: на рівні Родини – у вигляді підтримки українських сімей з дітьми, організації сільських народних шкіл, притулків та сиротинців; у контексті Мови – як організацію та опіку україномовних навчальних закладів, читалень, бібліотек, підготовки українського національного вчительства, видавництва науково-методичної та наукової літератури; з урахуванням Віри – як постійну й плідну взаємодію з християнськими конфесіями, передовсім, греко-католицькою церквою, в питаннях освіти, просвітництва, залучення народно-педагогічного досвіду української родини до навчання та виховання дітей. Підкреслено *соціально-інституційний характер діяльності* громадських організацій і товариств Західної України перших десятиліть ХХ століття, що зберегли й поширили народно-педагогічні традиції навчання й виховання дітей і молоді.

Схарактеризовано основні засади християнської аксіології та атрибутики народної педагогіки українців на західноукраїнських землях. Аксіологічний компонент християнського народно-педагогічного процесу в регіоні представлено у *внутрішньому* (місце і роль християнських цінностей в народному дитинознавстві, народній дидактиці, народній фамілогії) та *зовнішньому* (значення церкви в розбудові українського шкільництва, що ґрунтувалося на реалізації постулатів української мови, християнської віри, української громади та пріоритету західноукраїнської родини) аспектах.

Обґрунтовано думку про те, що за своєю сутністю і змістом народна педагогіка західноукраїнської спільноти кінця XVIII – початку ХХ століття була переважно християнською. Народне дитинознавство, народна дидактика, фамілогія, деонтологія (поряд з давніми передхристиянськими виховними канонами) послуговувалися християнськими цінностями як інструментом, мірилом і критерієм вихованості дитини.

Окреслено роль і значення християнських цінностей у народно-педагогічній діяльності української родини й громади; представлено численні зразки етнографічних матеріалів народно-аксіологічного змісту. З'ясовано етнопедагогічний характер основних ціннісних атрибутів християнства: церкви (аксіологічний атрибут та місце зосередження християнської віри і вчення); хреста та хрестика (як атрибутів приналежності до християнства); свічки (як християнського атрибута, що поєднував тогочасні та більш ранні вірування західних українців); гріха (як аксіологічного поняття й межі схвалюваної поведінки дитини) та ін. Схарактеризовано етнопедагогічний зміст провідних *методів* християнського виховання в народній педагогіці: спільну молитву батьків і

дітей; методу власного прикладу християнської поведінки батьків; наслідування християнської поведінки в сім'ї та громаді.

Проаналізовано діяльність *дитячих та молодіжних організацій* з вираженою народно-педагогічною складовою («Сокіл», «Пласт», «Луг» та ін.). Доведено, що їх поступальний розвиток набув ознак системності на зламі ХХ століття. Простежено взаємозв'язок громадського руху в учнівському середовищі з утворенням у багатьох (не лише українських) навчальних закладах Західної України класних громад. За їх допомогою створювалися українські літературні гуртки, театри, світлиці, що, з одного боку, сприяло самоосвіті молоді, з іншого – відображало накопичений упродовж століть народно-педагогічний досвід навчання й виховання дітей. Учнівські товариства почасти випускали власні періодичні видання.

Схарактеризовано етнопедагогічний складник діяльності молодіжних організацій та рухів («Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг», «Каменярі», «Доріст» та ін.). Народно-педагогічні основи їх діяльності виражалися в морально-етичних засадах, що передбачало: виховання здорового тілом і духом молодого покоління української нації; любов до України; піклування про народну честь; здатність до щоденної праці, згуртованість. Підкреслено зв'язок змісту діяльності молодіжних організацій і рухів з провідними етнопедагогічними концептами.

З'ясовано, що молодіжний і дитячий рух у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття орієнтувалися на патріотичні засади фізичного розвитку, здоров'я й просвіти підростаючих поколінь західних українців в умовах польської окупації. Ці громадські рухи підтримували тісний зв'язок з найбільш потужними культурно-освітніми спільнотами краю – «Просвітою» й «Рідною школою», які були почасти ініціаторами створення чи співзасновниками молодіжних товариств. У змісті й напрямках діяльності переважної більшості молодіжних громадських товариств Західної України в досліджуваній період *не виявлено чітко окресленого етнопедагогічного складника*; доведено, водночас, що весь зміст діяльності цих організацій мав виражену національну спрямованість, відображав сімейні основи виховання, повагу до рідної мови та віри як морального підґрунтя виховного процесу.

У п'ятому розділі – **«Тенденції використання історичного етнопедагогічного досвіду навчання і виховання в сучасній системі освіти»** – окреслено провідні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях; представлено сучасну етнопедагогічну концепцію освітнього процесу; з'ясовано етнопедагогічні характеристики

формування етнопедагогічної компетентності майбутніх учителів на ціннісних засадах народної педагогіки.

Окреслено провідні *тенденції* розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XX століття за *змістовим та концептуальним критеріями*. Згідно з першим, ключовим до визначення тенденцій є *зміст* етнопедагогічного впливу на дитину в західноукраїнській громаді (тенденція до збереження стабільного етнопедагогічного впливу на дитину й наступності народно-педагогічних традицій у навчанні та вихованні дітей; тенденція до збереження і визнання Мови, Віри, Родини і Громади як провідних чинників, що визначали зміст і перспективи розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях; тенденція до наповнення етнопедагогічного процесу патріотичним змістом в умовах окупації західноукраїнських земель різними імперськими державами – Австро-Угорщиною, Річчю Посполитою, Росією). За другим критерієм визначено тенденції, виходячи з провідних *етнопедагогічних концептів* – Родини, Мови, Віри і Громади, їх трансформаційного стану упродовж всього досліджуваного періоду розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях (тенденція до збереження концептуальної, визначальної й глибинної ролі *Родини* у змісті та трансформаціях української етнопедагогіки наприкінці XVIII – перших десятиліттях XX століття; тенденція до розширення *україномовного простору* за етнопедагогічними концептами – Родини, Віри, Громади, включно з системою *україномовного шкільництва*; тенденція до зниження рівня інституалізації та, водночас, зростання рівня змістовності впливу концепту *Віри* на етнопедагогічні процеси; тенденція до трансформації *громадського простору* від стихійних до суспільно-інституційних форм).

Спроектовано структуру і схарактеризовано зміст етнопедагогічної концепції освітнього процесу в незалежній Україні. З'ясовано, що етнопедагогіка українців є історичним процесом, що налічує багато століть розвитку; у зв'язку з цим сучасна етнопедагогічна концепція навчання й виховання дітей і молоді може використовувати весь накопичений упродовж тривалого історичного часу потенціал народної педагогіки у всіх її проявах. Обґрунтовано комплекс передумов формування етнопедагогічної концепції навчання і виховання дітей та молоді на основі історичного народно-педагогічного досвіду (теоретичні, соціально-історичні, практичні). Визначено провідні складники етнопедагогічної концепції освітнього процесу: загальні положення, ядро та педагогічні умови реалізації. Сформульовано положення про екстраполяцію провідних

етнопедагогічних концептів (Родини, Мови, Віри, Громади) в положення Концепції нової української школи (2016).

Визначено етнопедагогічні характеристики сучасного педагогічного процесу та особливості формування етнопедагогічної компетентності майбутніх учителів на ціннісних засадах народної педагогіки. На підставі аналізу численних наукових джерел сформульовано висновок про народно-педагогічний характер і зміст виховного ідеалу в сучасній системі освіти, а також ресурсний потенціал етнопедагогіки, що забезпечує процес його формування. Окреслено етнопедагогічний потенціал народного фольклору, традицій та обрядів у сучасному педагогічному процесі в аксіологічному та морально-етичному аспектах. Запропоновано визначення етнопедагогічної компетентності педагога як складника професійної компетентності педагога, динамічне особистісне новоутворення, що передбачає засвоєння фахівцем досвіду пізнавальної діяльності в галузі етнопедагогіки, емоційно-ціннісних відношень, досвіду творчої діяльності в оперуванні етнопедагогічною інформацією та розв'язання педагогічних проблем, пов'язаних із застосуванням на теоретичному та практичному рівнях надбань етнопедагогічної культури.

Доведено про необхідність формування етнопедагогічної культури батьків у її взаємозв'язку з провідними етнопедагогічними концептами. Зазначено про необхідність забезпечення єдності педагогічної культури батьків та етнопедагогічної компетентності вчителя у вирішенні проблем формування цілісної всебічно розвиненої особистості дитини в сучасній системі освіти. З'ясовано основні принципи етнопедагогічної діяльності вчителя, що реалізуються в процесі його професійної підготовки у ЗВО – гуманізму, природовідповідності, демократизму, народності, вихованні у праці.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний аналіз проблеми розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX століття, на підставі якого сформульовано такі **загальні висновки:**

1. У дисертаційній роботі обґрунтовано теорію і методологію проблеми розвитку української етнопедагогіки в історії педагогічної думки та здійснено періодизацію цього процесу в досліджуваний період.

На основі проаналізованих архівних матеріалів, історичних джерел та сучасного філософського, соціологічного, історичного, історико-

педагогічного нарративу визначено провідні теоретико-методологічні підходи до аналізу української етнопедагогіки у змістовому та історичному контексті на загальнофілософському (системний), загальнонауковому (соціокультурний, цивілізаційний) та конкретно-науковому (етнологічний, аксіологічний) рівнях. З'ясовано системні аспекти наукового аналізу предмета дослідження та його парадигмальні засади. Визначено чинники розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях упродовж півтора століття (соціально-політичні, соціокультурні, етнодемографічні). Обґрунтовано систему індикаторів, що характеризували сутність кожного з них.

Обґрунтовано періодизацію та виділено основні етапи розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях досліджуваного періоду з використанням сукупності періодизаційних індикаторів.

2. З'ясовано аксіологічні та загальнокультурні характеристики родинної української етнопедагогіки у 1772-1939 рр. Представлено українську родину в Західній Україні як народно-педагогічну інституцію. Обґрунтовано думку про те, що в західноукраїнській традиційній родині розмежовувалися питання *догляду та виховання дітей у сім'ї*. Представлено класифікацію функцій сім'ї (біопсихічна, екологічна, соціальна, соціально-психологічна) в їх історичному відображенні та етнопедагогічному контексті. Подано зміст кожної з функцій та його співвідношення з етнопедагогічним контекстом функціонування сім'ї в Західній Україні наприкінці XVIII – у перших десятиліттях XX століття. Сформульовано висновок, що трансляція соціально-виховного інституту родинної культури є вагомим результатом всього її етнопедагогічного впливу на формування етнічного, ментальнісного й культурного простору українства в його регіональному й загальносуспільному вимірі. На численних етнографічних прикладах розглянуто значення й цінність шлюбу та створення родини, народження дітей, їх виховання, соціалізацію в українському мовному, релігійному, етнокультурному середовищі спільноти західних українців, що забезпечувало ретрансляцію відповідних традицій і норм народного виховання й навчання.

Проаналізовано основні характеристики українського виховного ідеалу з точки зору його народно-педагогічних засад формування та бачення проблеми виховного ідеалу з позицій відомих учених-педагогів і просвітників – К. Ушинського, Г. Ващенко, А. Шептицького та ін. Визначено провідні етнопедагогічні показники формування виховного ідеалу в народно-педагогічному контексті (соціальне замовлення на певний

результат виховання, відданість національним ідеалам, сформованість національного характеру, інтеріоризація провідних етнопедагогічних концептів). Обґрунтовано основні компоненти українського виховного ідеалу, притаманного західноукраїнській спільноті в досліджуваній період: родинно-аксіологічний, мовний, християнсько-етичний, поведінковий. Відзначено місце й роль народного фольклору західних українців (казок, приказок, прислів'їв, оповідок, співанок тощо) у формуванні виховного ідеалу.

Розглянуто аксіологічну та загальнокультурну складову української родинної педагогіки досліджуваного періоду. Доведено, що в традиційному аксіологічному просторі західноукраїнської родини, виділяються дві групи цінностей: *внутрішні народно-педагогічні цінності* (сім'я та дитина), та *зовнішні цінності/атрибути* (хліб, дім, вогонь, природа, час). Підкреслено роль і значення народної фамілогії як науки про сім'ю, її створення, відносини між членами, міжпоколіннєві комунікації, взаємну соціальну відповідальність членів родини та ін. Простежено етнопедагогічний зміст народних традицій і обрядів, що супроводжували створення нової родини.

Обґрунтовано основні *соціокультурні характеристики родинної педагогіки* досліджуваного періоду: патріархальний характер традиційної західноукраїнської сім'ї; високий рівень її релігійності; системний соціальний контроль за створенням, функціонуванням та розвитком сімейного укладу; визначне місце народних звичаїв, обрядів, ритуалів, що уможлилювали певне «звичаєве право» функціонування західноукраїнської родини в соціальному середовищі; полікультурність і полімовність сім'ї в соціокультурному середовищі регіону; місцевий локальний патріотизм родини; регіональний тип родинних стосунків.

3. Схарактеризовано етнопедагогічні засади основних моделей та змісту українського шкільництва в Західній Україні в період австрійської та польської окупації. Визначено чотири основні етнопедагогічні *індикатори* розвитку шкільництва та його змісту (демографічний, соціально-економічний, етнокультурний, соціально-психологічний). З урахуванням змісту провідних етнопедагогічних концептів побудовано три моделі українського шкільництва в Західній Україні в першій половині ХХ століття: *точково-фрагментарну* (визначається фрагментарним характером створення, розвитку українських освітніх закладів; точковим характером функціонування культурно-освітніх установ і закладів); *лінійно-фрагментарну* (характеризується наявністю одного з освітніх ступенів (передовсім, мережі початкових навчальних закладів) у більш чи менш

повному представленні по всій території краю, а також діяльністю окремих освітніх закладів та установ (зокрема, гімназій), що належать до інших освітніх ступенів); *ступенево-фрагментарну* (позначена існуванням мережі освітніх закладів та установ усіх наявних у тогочасному суспільстві рівнів освіти (дошкільні, початкові, середні, вищі; приватні і державні освітні заклади; заклади соціальної сфери, наприклад, притулки для українських дітей), з одного боку, та епізодичним функціонуванням української мови в межах кожного з освітніх ступенів, що детермінувався наявними в регіоні соціально-політичними, економічними й соціокультурними умовами).

4. Обґрунтовано етнопедагогічні характеристики змісту виховання в народно-педагогічних уявленнях західних українців у досліджуваній період. На підставі історико-педагогічного аналізу емпіричних (етнографічні матеріали, архівні фонди) та теоретичних (первинних та інтерпретаційних) джерел обґрунтовано зміст та етнопедагогічні особливості процесу виховання дітей в західноукраїнській спільноті кінця XVIII – перших десятиліттях XX століття. Схарактеризовано пріоритетні напрями виховання: трудове (пов'язане з імперативом праці як основи людського функціонування); розумове (в контексті народної дидактики); естетичне (розвиток відчуття краси в усіх різновидах народного фольклору, дитячих ігор та іграшок); моральне (народна мораль, моральні імперативи вірності, любові, добра, честі тощо); фізичне (комплекс народних знань і уявлень про фізичне здоров'я, сукупність народних форм, методів і засобів фізичного виховання) – з урахуванням провідних етнопедагогічних концептів (Родини, Мови, Віри, Громади).

5. Обґрунтовано етнопедагогічний характер діяльності громадських організацій та суспільно-релігійних рухів на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XX століття. Сформульовано висновок про вагомість *громадського складника* у змісті провідних етнопедагогічних концептів, що визначається колективним характером суспільного життя західноукраїнської спільноти. З'ясовано роль і значення громадських організацій та рухів в західноукраїнському регіоні; подано їх класифікацію (суспільно-політичні рухи й організації; соціокультурні й просвітницькі рухи, товариства та спілки; освітні громадські рухи й спілки; науково-просвітницькі й наукові товариства, спілки та рухи). Схарактеризовано етнопедагогічну складову діяльності товариств «Просвіта» та «Рідна школа» в динаміці їх становлення та розвитку в XIX – перших десятиліттях XX століття на рівні поставлених просвітницьких, культурницьких, освітніх завдань у західноукраїнській спільноті. Доведено

їх координаційну місію в розвитку національно організованого педагогічного руху.

Проаналізовано діяльність дитячих та молодіжних організацій з вираженою народно-педагогічною складовою («Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» та ін.). З'ясовано, що їх поступальний розвиток набув ознак системності на зламі ХХ століття. Доведено, що громадський рух в учнівському середовищі супроводжувався утворенням у багатьох навчальних закладах Західної України класних громад. Підкреслено зв'язок діяльності молодіжних організацій і рухів з провідними етнопедагогічними концептами.

6. Визначено й схарактеризовано провідні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях та можливості використання історичного етнопедагогічного досвіду навчання і виховання в сучасній системі освіти. На підставі вивчення історичного досвіду народно-педагогічної діяльності української спільноти в регіоні виокремлено *два основні критерії* формулювання тенденцій – змістовий та концептуальний. За *змістовим* критерієм обґрунтовано такі провідні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у 1772-1939 рр.: до збереження стабільного етнопедагогічного впливу на дитину й тяглості народно-педагогічних традицій у навчанні та вихованні дітей; до визнання Мови, Віри, Родини й Громади як провідних чинників, що визначали зміст і перспективи розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях; до наповнення етнопедагогічного процесу патріотичним змістом в умовах окупації західноукраїнських земель різними імперськими державами – Австро-Угорщиною, Річчю Посполитою, Росією. За *концептуальним* критерієм визначено такі тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях: до збереження концептуальної, визначальної й глибинної ролі *родини* у змісті та трансформаціях етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці ХVІІІ – перших десятиліттях ХХ століття; до розширення україномовного простору у межах дії інших етнопедагогічних концептів; до зниження рівня інституалізації й зростання рівня змістовності впливу *віри* на етнопедагогічні процеси в західноукраїнській спільноті впродовж досліджуваного періоду; до трансформації *громадського* простору від стихійних до суспільно-інституційних форм.

Обґрунтовано можливості використання історичного етнопедагогічного досвіду навчання й виховання в сучасній системі освіти

у вигляді *етнопедагогічної концепції сучасного освітнього процесу*, що вміщує такі складники: загальні положення (актуальність, мета, основні принципи означеної концепції); ядро концепції (провідні наукові підходи, тенденції й закономірності впровадження народно-педагогічних знань у систему освіти незалежної української держави); педагогічні умови реалізації етнопедагогічної концепції (трансформація змісту освіти на різних її ступенях з урахуванням народно-педагогічного досвіду навчання й виховання дітей упродовж тривалого історичного періоду; збереження системи народно-педагогічних *цінностей*; урахування етноконфесійної специфіки народно-педагогічних процесів в сучасному українському соціумі, що підтверджує роль і значення *християнства* в процесі виховання особистості; забезпечення менталітетотворювального потенціалу української *мови* в процесі навчання й виховання дітей та молоді в системі освіти України; створення в освітніх закладах сучасного освітнього *середовища*, що враховує тисячолітній народно-педагогічний досвід українців).

Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку української етнопедагогіки у регіональному й глобальному вимірах. *До перспектив подальших наукових пошуків можна віднести:* висвітлення розвитку української етнопедагогіки в інших історичних регіонах України упродовж останніх століть; системний аналіз функціонування народно-педагогічних традицій у середовищі української діаспори в різних країнах світу; можливості формування етнопедагогічної компетентності майбутніх педагогів з урахуванням Концепції нової української школи (2016); тенденції розвитку етнопедагогіки різних етнопонаціональних спільнот у західноукраїнському регіоні досліджуваного періоду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких відображені основні наукові результати дисертації

1. Русин, Г.А. 2020. *Етнопедагогіка українців на західноукраїнських землях (1771-1939 рр.)*: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 510 с.
2. Kryshtanovych, S., Tiurina, T., Piechka, L., Rusyn, H., & Prokopenko, A., 2021. Modeling the process of ordering the main obstacles to the professional competence of future teachers. *Laplage in Journal*, 7 (3A), p. 470-479. (*Web of Science*)

3. Stynska, V., Rusyn, H., Prokopiv, L., Prymachok, L., Potapchuk, T., & Karpenko, H., 2021. Social support for the family that brings up the disabled child is the tool of social policy of Ukraine. *Laplage em Revista (International)*, vol. 7, n. 3, Sept.-Dec. 2021, p. 473-478. (*Web of Science*)

4. Русин, Г.А., 2011. Змістово-процесуальні засади педагогічної практики студентів у вищих навчальних закладах України. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*. Ruzomberok, № 6, p. 56-63.

5. Rusyn, Halyna A., Stynska, Viktoriia V., Matsuk Liudmyla O., Korostelova Yevheniia Y., Stetsyk Serhii P. Eficiencia del método de proyecto en el desarrollo de competencias profesionales en futuros profesores. *Revista de la Universidad del Zulia. Ciencias de la Educación*. Vol. 12 Núm. 35 (2021). P.303-321.

6. Русин, Г.А., 2021. Волинь в історії Православного просвітництва (1900-1939 pp.): наукові розвідки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, вип. 1 (100), с. 185-193.

7. Русин, Г.А., 2021. Етнопедагогічна складова частина змісту і форм діяльності громадських об'єднань та рухів в Західній Україні наприкінці XVIII – на початку XX століття. *Acta Paedagogica Volynienses*. Луцьк: «Гельветика», вип. 3, с. 139-150.

8. Русин, Г.А., 2021. Християнська аксіологія та атрибутика в народній педагогіці українців на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX століття. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук.-журнал*. СумДПУ імені А.С.Макаренка, № 5, с. 71-79.

9. Русин, Г.А., 2021. Тенденції розвитку етнопедагогіки українців на західноукраїнських землях в історичний період (кінець XVIII – початок XX століття). *Освітні обрії*, том 52, № 1, с. 15-20.

10. Русин, Г.А., 2021. Молодіжні громадські організації та їх діяльність в контексті етнопедагогіки західних українців. *Соціальна робота та соціальна освіта*, вип. 2 (7), с. 135-140.

11. Русин, Г.А., 2020. Вплив соціокультурного середовища на формування виховних концепцій родинної етнопедагогіки. *Гірська школа Українських Карпат*, № 23, с. 70-74.

12. Русин, Г.А., 2020. Освітньо-виховна діяльність товариства «Рідна школа» в Галичині. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*, № 4 (408), с. 12-21.

13. Русин, Г.А., 2020. Освітньо-виховна діяльність духовенства Галичини: історичний екскурс. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2 (25), с. 38-44.
14. Русин, Г.А., 2019. Формування ціннісних орієнтацій особистості засобами етнопедагогіки. *Освітні обрії*, № 2, с. 11-15.
15. Русин, Г.А., 2019. Освіта як ціннісна домінанта у вихованні молоді. *Гірська школа Українських Карпат*, № 20, с. 11-15.
16. Русин, Г.А., 2017. Формування виховного ідеалу засобами родинної етнопедагогіки: теоретичні аспекти. *Гірська школа Українських Карпат*, № 15, с. 127-131.
17. Русин, Г., 2016. Вплив освітньої політики Австро-Угорщини на формування ціннісних орієнтирів у молоді на землях Східної Галичини. *Обрії*. № 2 (43), с. 34-37.
18. Русин, Г.А., 2013. Професійна підготовка майбутнього учителя до роботи з обдарованими дітьми в сучасній школі. *Гірська школа Українських Карпат*, № 10, с. 163-165.
19. Русин, Г.А., 2013. Педагогічна культура батьків як основа покращення взаємодії сім'ї та школи. *Обрії*, № 1 (36), с. 82-85.
20. Русин, Г.А., 2011. Використання етнокультурних традицій в підготовці вчителя до організації навчально-виховного процесу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Серія: Педагогічні науки*, вип. 17, № 4, с. 31-38.
21. Русин, Г. та Несторук, К., 2011. Психолого-педагогічні особливості формування пізнавальних інтересів та здібностей молодших школярів. *Обрії*, № 1 (28), с. 62-65.
22. Русин, Г. та Феленчак, В., 2008. Виховне значення усної народної творчості в родинних традиціях учнів. *Обрії*, № 1 (26), с. 82-87.
23. Русин, Г.А., 2020. Формування педагогічної майстерності учителів на засадах етнопедагогіки. В: М.П. Оліяр, наук. ред. *НУШ у гірському регіоні України: теорія, практика, досвід: монографія*. Івано-Франківськ: ДВНЗ ПНУ ім. В. Стефаника, с. 140-152.
24. Русин, Г.А., 2017. Психолого-педагогічні засади взаємодії сім'ї та школи у формуванні особистості молодшого школяра. В: М.П. Оліяр, ред. *Гірська школа: сучасні виклики і перспективи розвитку: монографія*. Івано-Франківськ: НАІР, с. 340-355.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

25. Русин, Г., 2014. Українське національне виховання молодших школярів крізь призму педагогічних ідей Мирослава Стельмаховича. *М.Г. Стельмахович – видатний український педагог: матеріали наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 5-6 червня 2014. Івано-Франківськ, с. 151-154.*
26. Русин, Г.А., 2020. Роль Греко-Католицького духовенства в організації навчання та виховання дітей на Галичині. *Współczesne Strategie i Wyzwania Edukacyjne. PWSZ w Chelmie*, p. 48-52.
27. Русин, Г.А., 2013. Професійна компетентність майбутнього вчителя початкових класів як умова педагогічної діяльності. *Edukacja Europejska wobec współczesnych wyzwań. Wybrane problemy i konteksty. Lublin*, p. 199-206.
28. Русин, Г.А., 2013. Педагогічна діяльність як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя. *Tradičie a inovácie vo výchove a vzdelávaní modernej generácie učiteľov VIII. KATOLICKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU. Pedagogická fakulta. Inštitut Juraja Paleša v Levoči. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU*, p. 340-345.
29. Русин, Г.А., 2011. Формування ціннісних орієнтацій особистості в молодшому шкільному віку. *Współczesne Strategie i Wyzwania Edukacyjne. PWSZ w Chelmie*, p. 43-48.
30. Русин, Г.А., 2011. Формування педагогічної культури батьків у співпраці з загальноосвітнім закладом. *Współczesne Strategie i Wyzwania Edukacyjne. PWSZ w Chelmie*, p. 53-58.
31. Русин, Г., 2007. Вплив народних традицій у національному вихованні молоді. *Січневі педагогічні читання: національні та загальнолюдські цінності освіти в полікультурному суспільстві (історія та сучасність)*. Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, с. 46-50.
32. Русин, Г.А., 2020. Роль провідних діячів та організацій греко-католицької церкви Галичини у збереженні духовно-морального виховання молоді. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторах: тези III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Мукачево, 06.11.2020. Мукачево, с. 349-352.*
33. Русин, Г.А., 2021. Синтез мистецтв у проектуванні освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Професійний розвиток педагога у високо смисловому полі*

сучасної освіти: тези Всеукр. наук.-практ. конф., Рівне, 31.03.2021. Рівне, с. 158-160.

34. Русин, Г.А., 2018. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої професійної освіти. В: М.П. Оліяр, ред. *Гірська школа в умовах реформування системи освіти: компетентнісний вектор*: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, с. 221-234.

35. Rusyn, H., & Yanyshyn, J., 2016. Competency-based approach in the process of modernization of institutes of higher education. *Vocational training some problems and contexts*: monografia. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, p. 133-141.

36. Rusyn, H., Kogut, O., & Shtohryn, M., 2016. Developing eveloping critical thinking of university students: media education as weapon in Russia's information warfare. *Vocational training some problems and contexts*: monografia. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, p. 175-183.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

37. Русин, Г., та Постовий, В. 2017. *Соціум української сім'ї та школи*: навч.-метод. посібник для студентів вищих навч. закладів. Івано-Франківськ: НАІР, 316 с.

38. Русин, Г.А., Оліяр, М.П., та Червінська, І.Б. 2013. *Основи науково-педагогічних досліджень*: навч.-метод. посібник для студентів вищих навч. закладів. Івано-Франківськ: НАІР, 214 с.

39. Русин, Г., 2008. Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку. *Джерела*: наук.-пед. вісник Івано-Франківського ОШПО, № 1-2, с. 47-53.

40. Русин, Г., та Мельник, Л. 2008. Провідні ідеї Концепції національного виховання в умовах сучасної школи. *Джерела*: наук.-пед. вісник Івано-Франківського ОШПО, № 1-2, с. 90-94.

41. Русин, Г. 2009. Концептуальні положення методики викладання народознавства у початковій школі в педагогічній спадщині Романа Скульського. *Джерела*: наук.-пед. вісник Івано-Франківського ОШПО, № 3-4 (59-60), с. 11-18.

42. Русин, Г., 2009. Родинне виховання як першооснова формування сучасної української молоді. *Педагогічний вісник*. Івано-Франківськ: Плай, с. 112-115.

43. Русин, Г. 2010. *Розвиток творчих здібностей учнів молодших класів*: навч. програма зі спецкурсу для студентів пед. вищих навч. закладів. Івано-Франківськ: Плай, 60 с.

44. Русин, Г.А., укл. 2016. *Педагогічні дослідження: методичні поради молодим науковцям*: навч.-метод. посібник для студентів вищих пед. навч. закладів. Івано-Франківськ: «НАІР», 66 с.

45. Русин, Г.А. 2019. *Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна майстерність» для студентів спеціальності «Початкова освіта»*. Івано-Франківськ: Плай, 67 с.

АНОТАЦІЇ

Русин Г.А. Тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях (1772-1939 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021.

У дисертації здійснено комплексний історико-педагогічний аналіз розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX століття. Обґрунтовано провідні методологічні підходи (системний, соціокультурний, цивілізаційний, етнологічний, аксіологічний), чинники (соціально-політичні, соціокультурні, етнодемографічні) та етнопедагогічні концепти (Родина, Мова, Віра, Громада). Проаналізовано джерельну базу дослідження; представлено періодизацію та виділено основні етапи розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях досліджуваного періоду.

З'ясовано аксіологічні та загальнокультурні характеристики родинної української етнопедагогіки на західноукраїнських землях у 1772-1939 рр. та компоненти українського виховного ідеалу. Представлено моделі українського шкільництва в Західній Україні в період австрійської та польської окупації: точково-фрагментарну, лінійно-фрагментарну, ступенево-фрагментарну. Визначено етнопедагогічні характеристики змісту виховання в народно-педагогічних уявленнях західних українців. Обґрунтовано етнопедагогічний характер діяльності громадських організацій та суспільно-релігійних рухів на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XX століття.

Обґрунтовано основні тенденції розвитку української етнопедагогіки на західноукраїнських землях, а також перспективи використання

історичного етнопедагогічного досвіду навчання й виховання в сучасній системі освіти.

Ключові слова: народна педагогіка, етнопедагогіка, західноукраїнські землі, тенденції розвитку, етнопедагогічні концепти.

АННОТАЦІЯ

Русин Г.А. Тенденции развития этнопедагогики украинцев в западноукраинских землях (1772-1939 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, 2021.

В диссертации осуществлен комплексный историко-педагогический анализ развития украинской этнопедагогики на западноукраинских землях в конце XVIII – начале XX века.

Аргументированы ведущие методологические подходы (системный, социокультурный, цивилизационный, этнологический, аксиологический), факторы (социально-политические, социокультурные, этнодемографические) и этнопедагогические концепты (Родина, Язык, Вера, Общество), которые определяли развитие украинской этнопедагогики. Представлен анализ основной базы исследования; обоснована периодизация и выделены главные этапы развития украинской этнопедагогики на западноукраинских землях исследуемого периода.

Обоснованы аксиологические и общекультурные характеристики семейной украинской этнопедагогики на западноукраинских землях в 1772-1939 гг. На многочисленных этнографических примерах проанализированы значение и ценность брака, а также создания семьи, рождения детей, воспитание мальчиков и девочек, обеспечение их взросления в украинской языковой, религиозной, этнокультурной среде в сообществе западных украинцев, что обеспечивало трансляцию соответствующих традиций и норм народного воспитания, обучение детей в семье и социальной среде. Выявлены характеристики и компоненты украинского воспитательного идеала. Рассмотрена аксиологическая и общекультурная составляющая украинской семейной педагогики в западноукраинском сообществе, учитывая внутренние и внешние семейные народно-педагогические ценности и ценности-атрибуты.

Проанализирован этнопедагогический базис основных моделей украинского школьного обучения в Западной Украине в период

австрийской и польской оккупации: точечно-фрагментарный, линейно-фрагментарный, уровнево-фрагментарный. Определены этнопедагогические характеристики содержания воспитания (трудового, умственного, эстетического, нравственного, физического) в народно-педагогических представлениях западных украинцев в исследуемый период с учетом ведущих этнопедагогических концептов (Семья, Язык, Вера, Общество).

Всесторонне охарактеризована этнопедагогическая направленность деятельности общественных организаций и общественно-религиозных движений на западноукраинских землях конца XVIII – в первых десятилетиях XX века, которому был присущ коллективный тип общественной жизни западноукраинского сообщества исследуемого периода. Охарактеризована этнопедагогическая составляющая деятельности обществ «Просвита» и «Родная школа» в динамике их становления и развития в соответствии с поставленными просветительскими, культурными, образовательными задачами в западноукраинском сообществе, а также особенностями детских и молодежных организаций с выраженной народно-педагогической направленностью – «Сокол», «Сечь», «Пласт», «Луг».

На основе содержательного и концептуального критериев проанализированы доминирующие тенденции развития украинской этнопедагогики на западноукраинских землях, исходя из ведущих этнопедагогических концептов; обоснованы возможности использования исторического этнопедагогического опыта обучения и воспитания в современной системе образования в виде этнопедагогической концепции учебно-воспитательного процесса и формирования этнопедагогической компетентности студентов педагогических специальностей в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: народная педагогика, этнопедагогика, западноукраинские земли, тенденции развития, этнопедагогические концепты.

ANNOTATION

Rusyn H.A. Trends in the Development of Ukrainians' Ethnopedagogy in Western Ukraine (1772-1939). – Thesis. Manuscript.

Thesis for the scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Zhytomyr Ivan Franko State University, 2021.

The dissertation thesis provides a comprehensive historical and pedagogical analysis of the development of Ukrainians' ethnopedagogy in Western Ukraine in the late 18th – early 20th century. Major methodological approaches (systemic, sociocultural, civilizational, ethnological, axiological), factors (socio-political, sociocultural, ethnodemographic) and ethnopedagogical concepts (Family, Language, Faith, Community) that determined the development of Ukrainians' ethnopedagogy are substantiated. The analysis of the source base of the research is presented; the periodization is substantiated and the main stages in the development of Ukrainians' ethnopedagogy in Western Ukraine of the studied period are defined.

The axiological and general cultural characteristics of the family ethnopedagogy of Ukrainians in Western Ukraine in 1772-1939 and components of the Ukrainian educational ideal are defined. The ethnopedagogical principles of the main models of Ukrainian schooling in Western Ukraine during the Austrian and Polish occupation are characterized, in particular point-fragmentary, linear-fragmentary, step-fragmentary. Ethnopedagogical characteristics of the education content in the folk-pedagogical ideas of Western Ukrainians are determined. The ethnopedagogical character of activity of public organizations and social and religious movements in Western Ukraine at the end of the 18th – in the first decades of the 20th century.

The main tendencies of ethnopedagogical development of Ukrainians in Western Ukraine are determined. The prospects of using the historical ethnopedagogical experience of training and education in the modern education system are substantiated.

Key words: folk pedagogy, ethnopedagogy, Western Ukraine, development tendencies, ethnopedagogical concepts.